

З ВИБРАНОГО КНИГОПРОЧИТАННЯ 2021-2025: ЛІТЕРАТУРНЕ ПРИКАРПАТТЯ ВІД КЛАСИКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

(Михайло Павлик. Про русько-українські народні читальні. 1887.)

"Остатнім часом головна увага русинів звернена на читальні. Нема руської газети, котра би про них не писала; нема, мабуть, русина, котрий би ними не займався або бодай про них сяк чи так не думав. Навіть галицькі поляки, ба за границею, то дивуються, то й лякаються, що читальні руські так добре розвиваються та що їх так багато постало в такім короткім часі"

Видання творів Михайла Павлика 1959 року, цього "русина-соціяліста і мужицького сина", підготовлене Петром Ящуком, по нинішній день є найповнішим. При тому, що в ньому подані декілька віршів Михайла Павлика, проза і вибрана публіцистика. Жодного листа не надруковано, а ще при житті Павлик упорядкував і видав декілька томів свого листування із Михайлом Драгомановим (не кажучи про його листування із Іваном Франком, Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською та ин.).

Першою монографією про Михайла Павлика (1853-1915) була праця Івана Денисюка ще 1960 року. Здається, у середині 80-х літературний портрет Павлика написав і видав Володимир Качкан. У 90-х роках у нас захищалася робота про критику Павлика, в принципі незла робота, яка була видана книжкою, а також Ярослав Мельник із ще одним викладачем (забув прізвище, він трагічно пішов із життя), уклали дуже якісний цитатник творів письменника. Це все.

Пригадую, як зимою 1995 року на запрошення Івана Андрусика ми з Процюком поїхали на якусь річницю Павлика у Косів (чи не 80 років від його смерті). Найкраще, звичайно, виступив Ігор Пелипейко. А Богдан Радиш, тоді один із керівників районної культури, назвав нас "дітьми лейтенанта Шмідта". В принципі, дісталось нам, можливо, не зовсім справедливо, але й по ділу.

Найсмішніше, що нині Косів не потребує Михайла Павлика. Хотів письменник і директор школи, яка носить його ім'я, створити музей, але пішов з посади. А новому директорові, як і міському голові чи хто він тепер там є, словом - великий начальник, Павлик "без надобности"... Нічого це нам не нагадує?

І ще. 1887 року Павлик писав про зростання руських читалень в Галичині, бо всі розуміли, що нарід треба вести до просвіти. Нині ж маємо зворотній процес, закриваємо бібліотеки, які треба просто реформувати і підказати, як це краще зробити, і не потребуємо кімнат-музеїв у школах. Чи значить се, що нарід у нас вже просвітлений? Питання навіть не риторичне.

- Стефаник такий живий, при всіх перевитратах його біографії, що наймудріше слово про него є літературою.
- Стефаник багатьох любив. Багатьом не судилося. Його вибрала та, яка ним переболіла.
- Нарешті, книжка новел Василя Шкургана добралася до мене з далекого Смодного.

Василь пише небагато, але доботно, по-газдівськи. "Кілько того світа" (2008), "Ади живу" (2011), – і се третя книжка прози, де лиш одна нова новела "Повертин" (2021). Стефаник відпочиває. А може й не треба частити. Бо написане Шкурганом, як вистояне гуцульське вино, терпке і міцне.

Якщо поставити в один ряд Стефаника, Черемшину, Манчука, Портяка і Шкургана, то Шкурган найближчий мовою до Манчука, і читається моментами тяжче як Черемшина. Але се вибір Василя. Вони всі трудні в читанні, оті Василі. І всі талановиті, бо від землі, яка їх народила, по якій ходять і в яку ідуть, коли настає пора..

• Днями Сализі виповнилося 80. Чув про нього студентом. Відгуки критичні. Радше, іронічні. Се Денисюк. Літературознавці завжди сприймали критиків, як заміжні мотрони реагували на незаміжних дівок.

Познайомилися ми в 1990, коли Тарас Юрович лиш прийшов у ЛНУ завкафедрою, де ще ходила, не бродила коридорами університету, немов кентервільський привид, Леоніла Міщенко. Салига сприймав нас із Петром Ляшкевичем, аспірантів ІІ, насторожено, а після 1992 року, коли я публічно покритикував антологію "Стрілецька Голгофа", ним упорядковану, навіть агресивно.

Для української літератури він зробив багато. Видання Євгена Маланюка, Богдана Кравціва, Святослава Гординського, Миколи Вінграновського etc. – це те мале, яке видрукуване в Україні з його легкої викторівської руки. Так, багато публіцистики в його писаннях, багато вульгарності в його мові та спілкуванні, багато викладацької зіпсутости ранніх 90-х, як у всіх нас, що вижили на переломі епох, але й багато безпосередності і щирості.

У мене були з ним різні сторінки спілкування. Але я знаю, що Тарас Салига – той галицький наріжний камінь, на якому виросло галицьке українознавство останнього тридцятиріччя.

Сего досить, аби літературознавчу спадщину Тараса Салиги приймати як науку життя, коли саме життя вже не було наукою, але залишалося банальним способом виживання у світі, де гуманітаристиці відводилася роль суспільної пасербиці.

• Книжка Ярослава Ткачівського "Під зіркою Різдва" (Харків: Майдан, 2021. 436 с.) із жанровим визначенням "присвяти" цікава, як своєрідний жанровий феномен. Традиція панегіричної літератури з XVI сто-

ліття, яка прийшла до нас із єзуїтської школи, зазнала метаморфоз і фактичного виродження.

Ткачівський не просто реанімував жанр, він вивів його із "альбомного" затіння, надавши права жанрової самостійності. Можливо, сам цього не розуміючи до кінця.

Так чи інак, маємо книжку з майже півтисячею присвят. Розгляд самої форми і змістова складова, – до яких є запитання, – завдання фахівців, як і висновок, чи має шанс цей жанр залишатися в рамках літературних чи історико-архаїчних.

• Степан Хороб видав нову книжку літературознавчих розвідок і споминів, до вже традиційного розгляду питань, пов'язаних з історією та теорією української драматургії і театру, а також літературознавчих ескізів та рецензій, додалися студії про українське поетичне кіно і, що особливо, ціню, спогади.

Є дослідники, які нібито не є колоритними чи контрверсійними інтерпретаторами літературознавчих проблем, бо їхнє завдання полягає в іншому: у канонізації українського культурологічного простору. А для цього потрібна системність, сумлінність, ґрунтовне знання джерельної бази, увага до літературознавчої деталі, талант і любов.

Усіма цими рисами сповна виповнений науковий досвід Степана Хороба.

• "Бувають такі люди, від спілкування з якими світишся зсередини. А бувають такі вірші. Щирі – бо самодостатні, світлі – бо наповнені силою, щасливі (хоч іноді і з ностальгійною тональністю)"

(Іванна Стеф'юк. Портрет українця. К., 2022).

Того червневого 2009 року, коли ми з Василем Бабієм приїхали в Кобаки на запрошення Марії Равшер вшанувати 135 років від дня народження Покутського Жайворонка, почув уперше Іванку Стеф'юк, тоді ще студентку Чернівецького університету і палку прихильницю творчості Марка Черемшини.

Правду кажучи, не думав-не гадав, що дороги наші перетинатимуться і першопричиною буде той же Марко Черемшина.

Нинішня книжка культурологічних есеїв та образків вкотре доказує, що благий вигляд автора не означає благого характеру.

Есеї, які складають книжку, пізнавальні, відкривавчі, україноцентричні. Написані легко і талановито. Цього досить, аби їх читати.

Маю застереження до назви. Бо пам'ятаю класичне: як ви човен назвете, так він і попливе. Але нехай. Блаженні ті, що вірять...

1.

Кого розп'яти?

Народ вередує на площі.

*Народ хоче страти.
Ніхто не питає - чи варто.
Але цього разу
Пілат зневажатиме натовп.
Тому на помості
лежить
порубаний
дощ.
2.
І будуть по світу ходити апостоли доти,
допоки не виріє твердь між водою й водою.
Кого ти, поете,
кого ти ведеш за собою?
Невже ти не бачиш,
що їх не цікавлять голготи?
А ти їм довірився легко...
З якою метою?"*

(Тарас Девдюк. Диптих).

Поетична збірка Тараса Девдюка *"Бенкет на голівці цвяха"* (Львів: Каменяр, 1993. 111 с.), у яку увійшли вірші 1985-1993 років, є однією з найвиразніших і найталановитіших, які з'явилися друком у "ранніх" 90-х. Пригадую презентацію у львівській спільці письменників, пригадую розмову з Ігорем Калинцем, знайомство з Ігорем Павлюком.

Тарас був ексцентричним, юним, майже божевільним поетом з печаттю геніяльності у відкритому і дещо наївному, частково через великі на півобличчя окуляри, погляді.

Я тоді у *"Літературному Львові"* подавав інформаційні замітки про літературні події, і Тарас якось цілком серйозно мені сказав: "Ти маєш великий гріх переді мною. Презентація моєї книжки була знаковою для Львова. У спілку уперше прийшов і виступив Калинець. А ти подав у газеті кілька слів"...

Його вірша *"Ти пожінна мені. І тому найніжніша у світі"* цитував увесь філфак Львівського університету. Там правили тоді *"тріє царів"* – Девдюк, Павлюк і Скиба. Останній, здається, переночував зі всім філфаком, прописавшись на півставки Привидом Університету.

Виїзд Девдюка в Америку весною 1995, звідки Тарас не повертався жодного разу, видозмінив його світ. І хоча Тарас ще видав дві чи три поетичні книжки в Україні, час від часу нагадуючи про себе дивними віршами московською говіркою, весь він там, у романтичних сподіваннях ранніх 90-х.

• Михайло Верес написав книжку про українсько-московську війну, зокрема про бої за Донецький аеропорт і його захисників (*Танув сніг на морозі. - ІФ: Лілея НВ, 2022. 144 с.*). Тут центральною є розповідь про Миколу Самака, сироту з Бані-Березова, який загинув у тій війні. Одним з героїв книжки є Тарас Кукуляк, а нині я розмовляв і з його батьком Володимиром: *"Сина важко викликати на розмову про війну"*. Те саме мені казав Михайло Батіг про свого сина Олега.

Ця книжка - одна з тих, яка змусила мене подивитися одним оком на війну – правим. Ним краще дивитися у приціл автомата.

• 151-й день народження Мартовича.

Вчора гарно запитав Богдан Гасюк: кажуть, що слава приходить до письменника після його смерті; Лесь Мартович помер, то де його слава?

Химерне поняття *"слави"*. Химерне, хворобливе і занадто людське. Але є письменники, які нас заставляють про себе говорити. Лесь Мартович - Бог Галицької Сатири. І хоча його не пам'ятають, як багатьох язичницьких богів, від цієї людської непам'яті він не перестає бути Творцем.

• 165 років з дня народження Ольги Рошкевич (11 лютого 1857-30 травня 1935). У кімнаті-музеї Івана Франка провели ювілейне чаювання.

"Івасю, любку мій! Що се такого дієсь? Чому не маю від тебе ніякої вістки дотепер? Що, що з тобою?" (з листа Ольги Рошкевич до Івана Франка від 29 червня 1879).

Жінка, яку підняв Франко. Жінка, яка не опустила Франка.

• *"Справедливо стверджують, що доля мови залежить від долі її носія, і це правильно. Якщо етнос успішний, має свою державу, то вона й дбатиме про нього, про його історію, культуру, берегтиме недоторканність і чистоту рідної мови. Історія України в загальних рисах відома кожному її громадянину, хоча нам подавали її в спотвореному вигляді. Від середньовіччя Україна не мала своєї державності. Центральна та Східна її частини були під тяжким ігом Росії, Галичина та Волинь – під Польщею, Буковина - під Румунією. Кожна із цих держав намагалася нав'язати свою мову, усіляко асимілювати мову автохтонного населення, що не могло не відбитися на свідомості значної частини українців, на чистоті української мови. Найбільш шкідливий вплив на нашу мову мала (і має) російська мова"*

(Микола Лесюк. Мова чи язык? ІФ. 2017).

Сьогодні день народження одного з найшанованіших прикарпатців, професора Миколи Лесюка. Більше 60 років його доля пов'язана з Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника. Микола Лесюк є живою легендою цього університету, і одним з найгрунтовніших знавців української мови.

Ми переможемо в українсько-московській війні, Миколо Петровичу! Ми вже перемогли. Бо ДУХ наш український вчора, нині і ввіки віків!

• Поетична збірка Степана Процюка *"Апологетика на світанку"* (Ужгород: Гражда, 1995. 108 с.) попри все еклектику формальну, вийшла дуже цілісною в світоглядній перспективі. Процюк від початку не був ні постмодерністом, ні авангардистом. Він залишався наодинці зі своїм неприхованим україноцентризмом, який пробував приховати віршованою еквілібристикою з її викличним, позірним бунтарством.

Насправді Процюк залишався в силовому полі українства частково через погано приховані родинні і родові психологічні травми.

Уся його проза, через яку він відійшов від віршів, є нічим инчим як намаганням розповісти відому усім правду. Просто люди поволи відступили від тієї правди, і лиш нині через кров і втрати повертаються до неї.

Процюкові не треба повертатися. Можливо, тепер він звільниться від тягара просвітництва і стане письменником-естетом, а не глашатаєм на "полі крові".

• Богдан Томенчук в останні роки пише багато і різного. Він інтуїтивний лірик і творець легких віршованих експромтів, таким був в Галичині Петро Осадчук і є Петро Шкраб'юк. Хоча, як на мене, його віршам бракло формальної і світоглядно-змістової перспективи.

Вірш "Сотня літ промине, сотня зим..." ідеально пережитий і прожитий автором, і виконаний Марією Гончар з глибоким драматичним чуттям.

Справжній класичний вірш періоду війни.

• *Знов імперія зла*

Пазури простягла.

Світ здригнувся завмерши -

Будуть ще убієнні?

Будуть душі померші?

Бо червоній гієні

Убивати не вперше.

Землю душить відчаю клекіт,

В неї серце зірватися може.

Підіймаються зеків скелети,

Руки тягнуться в небо: - О, Боже!..

Стіни Кремля посивіли,

З чорною люлькою в роті

Привид встає озвірілий:

Бути кривавій роботі?

Бо червоній гієні

Убивати не вперше...

Стали на прою убієнні,

Моляться душі померші

(Микола Близнюк. Окрилені гори. Чернівці. 1991).

Гуцулові зі Старих Кут Миколі Близнюку 75-й. Писати почав ще на початку 60-х, першу книжечку видав у 1991, бо в молодості щось зі свого прочитав Мельничукові й той його "обрізає": маєш писати слабкі вірші – не пиши.

Вірний товариш Тараса Мельничука написав лагідну книжку-розмову про уторопського поетичного бунтівника.

Сам Микола простий у спілкуванні й скромний щодо своїх творчих набутоків. А в нього з десяток поетичних книжок і чудові дитячі вірші. Серед його вихованців Іван Андрусак.

Слово Миколи Близнюка чисте, як Черемош, душа висока, мов Говерла, і є він не просто гуцулом-поетом, а нащадком Довбуша-месника за кривди народні.

.....
*Слухайте! Заграли труби,
Бубни вдарили, як грім:
- Відтепер, народе любий,
Воля й рівність всім, усім!*

*Хоч десь чути свисти стрілів,
Хоч десь грає скоростріл,
Та летять вірлята смілі
З рідних міст і рідних сіл...*

*І стають вже на сторожі
Рідних храмів і святинь...
Хоч і полчища ворожі
Ще за нами йдуть, як тінь.*

*Вже ніхто в ярмо ніколи
Не заверне нас назад,
Бо вказав нам шлях до волі
Гордий - Перший Листопад"*

(Олесь Бабій. 3 поеми "Листопадова ніч". Авгсбург, 1946).

125 років Олесеві Бабію (17. 03.1897-02. 03. 1975) – поету, прозаїку, нарисовцю, воякові УСС і УГА, творцеві націоналістичного гімну "Зродились ми великої години", родом із села Середнє біля Войнилова на Калкщині.

Комусь, можливо, важко уявити, але Олесь Бабій писав не тільки націоналістичні вірші, але й інтимну, еротичну лірику. Одна із його ран-

ніх збірок, яка вийшла у Львові 1930, мала назву "За щастя оmanoю" із авторським жанровим визначенням "еротики". Маємо у ній прямий перегук із Франковим "Зів'ялим листям". А 1946 у таборах ДіПі вийшла збілочка поем патріотичного звучання "Жнива".

Планувалася конференція на Калущині, звідки родом письменників. Війна відклала всі плани. Але навіть вона не зможе вбити український дух, українське слово, українську волю. Тільки міцніше загартує їх.

Слава Нації!

• *І сказав Він:*

– Шукайте мене - я усюди –

від мурашки –

до нових Галактик, Світів,

Ви приходьте до мене,

приходьте до мене з любов'ю, люди,

Ви приходьте

останні та перші,

бо Я знаю,

що Ви не святі.

Притуліться до Слова,

щоби Поле Любові розквітло,

Наше Поле чекає

нових і нових сівачів.

Притуліться до Слова,

Як травинки травневі до Світла,

Я несу ваші долі,

наче Хрест,

Я несу на кровавім плечі

(Іван Стефурак. Ключі Великого Ключева. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007).

Ключів – остання парафія мого предка, священика-монаха Симеона Саврасевича (1782-1855). ВЕЛИКИЙ КЛЮЧІВ – великий талановитими людьми: Микола Савчук, Микола Васильчук, Іван Стефурак.

Останній з них – Іван, якому вже іде 74-й, після виходу на пенсію живе в своєму селі, займається господаркою, пасе корову, пише вірші.

Першу збірку "Словник трави" видав у Коломиї, де працював у банковій системі економістом, а почав друкуватися з 1979 року. Зараз у його доробку до 15 поетичних книжок.

Іван є поетом дуже делікатним, ніжним, етерним. Віддає перевагу верлібру. А верлібр вимагає чистоти мови і глибини, парадоксальности, а то й афористичности думки.

Всі ці риси є у віршах Стефурака. Талановитого поета із Великого Ключева.

• *"Були русичі чесними бійцями –
Не берегли у січі голови,
Не підповзали хижо, манівцями,
А ворогам казали:
– Йду на ви!"*

*Великих предків правило свяченне,
В моєму серці стверджуйся, живи!
Хай ворогів обпалює вогненне
Просте і чесне:
– Я іду на ви!"*

(Ольга Стрілець. Іду на ви. 1960).

Ольга Стрілець (Стрельцова, 02.01.1923-11.03.1974) першу поетичну книжку "Дороги" видала 1960. Вона народилася на Харківщині, фронтовичка, важко поранена біля Савур Могили 1943. Закінчила Харківський педінститут, аспірантуру. На початку 50-х була скерована на Станіславщину, з середини 50-х вчителювала в школах Станіславова.

Поетичне слово Ольги Стрілець обпалене війною. 1990 Степан Пушик упорядкував її вірші та фронтовий щоденник у книзі "Обпалена троянда".

Попри ідеологічні вірші, в яких не бачу авторської провини і болісних фронтових, є у неї вірші інтимного характеру, не даремно один з віршів, покладених на музику Дмитром Циганковим, став народною піснею ("У милого очі сині").

Як людина, Ольга Стрілець була справедливою, різкою і чесною. Що підтверджували у своїх спогадах про неї Павло Добрянський і Степан Пушик.

• (ІЗ ЦИКЛУ "СУХА РІЗЬБА")

Поезіє, порятувала
ти плоть мою не раз, не два.
Ти голову оповивала,
коли палала голова.

Не хочу більше того дива –
я і в повітрі знав межу.
Прости, коли говорю: мстива,
але я знаю, що кажу.

(Василь Герасим'юк. Поет у повітрі. Львів. 2002).

У переддень ПОЕЗІЇ трохи поезії. Герасим'юк - сей МОГУР української поезії межі тисячоліть – є напівмістичним, напівреальним гуцульським богом з різними ликами і зламаним носом.

У його слові таїна, у його слові гірські потоки, у його слові боротьба гуцула з природними стихіями. У його слові так багато любови, що дивуєшся, як у ньому прозирає ще й людина.

Головне, що цей Поет є. Він у повітрі. Ловіть його слово.

• чорна стіна з боку півночі
міра погляду вглиб
карбує чесні нерівності
прощає ймовірності хиб
десять думок у стелю
вихід на правду в кутку
плутано нитками стелить
пастку смертельну павук

(Ігор Мочкодан. Лабіринт. ІФ. 2021).

До Ігоря Мочкодана маю сентимент. Талановитий молодий чоловік, мій земляк з Дністровського Тернопілля, який закінчив українську філологію Прикарпатського університету, і мав усі шанси написати кандидатську дисертацію, якби не занадто активне людське втручання (надто активні люди здебільшого агресивні в своїй хворобливо-напасній активності). Він кинувся робити все, аби втримати сім'ю. А коли років два тому я запитав, чи ще пише, надіслав рукопис віршів. Так вийшла його збірка "КругОгляд" (2020), до якої я писав передмову. А тепер ось "Лабіринт" з переднім словом Василя Карп'юка.

Ще в школі в Ігоря вийшло три збірочки (не надумайте, Ігоре, їх викидати чи спалювати), та шкільна творчість по-своєму цікава й романтична.

Сьогодні Ігор віддає перевагу верлібру в його філософсько-споглядальній практиці. Особливість верлібрів Мочкодана в їхній кольористиці. Соціальне ледь-ледь окреслюється через алюзії, алегорію, натаки і напівнатики.

Він поет мирного неба. Але не боїться викликів війни. Внутрішньо Ігор давно готовий до захисту.

• зброя яку несе людина
сягає її колін
зброя ця чимраз нестерпніша...

її не наповниш змістом життя

*і не треба вдаватися до грубої брехні
ніби зброя в ім'я нескінченності світу*

*ніякої нескінченності немає
є тільки нескінченна радість
коли наші коліна
торкаються і розуміють
одні одних*

**(Тарас Мельничук. Юнак милується автоматом. Брустурів:
Дискурсус. 2019).**

Василь Карп'юк зі своїм "дискурсусом" (гадаю, коли він пішов на перший курс заочного філфаку, то сего слова не знав) потрапив у історію українського книговидання першої третини ХХІ століття. Його видання книжок Петра Шекерика-Дониківа, Тараса Мельничука, Василя Портяка створили з гуцульського хлопчика серйозного видавця.

А Тарас Мельничук? Він завжди є поетом. І не запитуйте, про що вірші. Запитуйте своє серце, чи є відкритим до світла. Бо Тараса, як справжнього поета, мучили спокуси і він словом рятувався від них. Коли відчуєте сю оптимістичну трагедію, не будете говорити про Поета і побут, лиш будете слухати пісню відчайдуха, яка звучить весняною ораторією перемоги Духа.

*• "Поки не пізно – бийся головою об лід!
Поки не темно – бийся головою об лід!
Пробивайся, вибивайся -
Ти побачиш прекрасний світ!*

*.....
(...)... ти покинутий? – але ж ти людина –
Не відчаюйся – ти проб'єшся.
Поки не пізно – бийся головою об лід!
О прекрасний неозорий засніжений світ..."*

(Олег Лишега. 3 Пісні 551).

Після звірств рашистів у Бучі, Бородянці, Ірпені, Маріуполі, – поезія залита кров'ю українців. Але жодної зневіри і розпачу не маємо права впустити у наші серця. Слово поетичне як і сакральне слово Святого Письма рятує не душі голодних, а душу спраглу. І цей порятунок не раз і не два в житті, а щодень і щомить. Якщо почуємо сю істину, – переможемо.

Олег Лишега (1949-2014) з цією істиною жив. Глуха стіна навколо його світу поволи, але методично вбивала його. Оце неймовірне розчинення у світі природи. Не вміння, а органічне прийняття світу природи,

як Раю людської душі, – вирізняє Лишегу серед поетів. Кого можна поставити поряд? Вітмена, Торо, можливо ще одне-два імени. В українській літературі Він – один. Натхненний Словом. Натхненний у Слові. Поет людського раювання природою і в природі...

• ПУТІНОЇДОВІ

*ти схилився
на наш світ
і шукаєш тут
свого
а наше –
це не твоє
у нас різні
душі та мови*

(Дмитро Лазаренко. На самоті з Творцем. Снятин-Чернівці. 2019).

На Благовіщення 2021 поховали в Русові Юрковича. Ковідна маніпуляція унеможливила гідне прощання. Але цей Чоловік, чим далі буде від нас, тим ближчий ставатиме.

Лагідне прийняття свого світу як самодостатнього. Днями їден літерат, що вірить у власну соцреалістичну зірку, і якого підтримував за його віру, зіжм'якав диплом переможця книжкового конкурсу "за ненадобністю". Цей вчинок поставив крапку в моєму співчутті його графомановеликості.

Дмитро Лазаренко ніколи себе не видів великим. Хоча, як всі люди творчі, мав амбіції, яких публічно не виявляв. Але сей Поет і Художник, односелець Стефаника, який дитиною був на похороні новеліста, – залишається тією світлою постаттю, якої завжди бракуватиме літературі, аби спам'ятовувалася про свою людськість.

• *Тяжко жити у безслів'ї...
Тож дай Боже таланочку.
Щоб людина хоч з паперем
Розмовляла записничков.*

*Любі вірші, знайдіть мову,
Щоб людині було легше!
Бо мовчання – то є мука...
Мова серця – за все краще*

(Плитка-Горицвіт. З мріями юности. 1987)

Є зустрічі, які вкарбовуються в пам'ять на все життя. Одна з таких сталася в моєму житті в липні 1996 у Криворівні. Разом із Процюками

ми з дружиною відпочивали в Криворівні, вперше і, в такому складі, востаннє. У вчителя Мойсейчука, правнука "гадерки" Параски Харук, в якої відпочивав Франко.

Цей молодий вчитель фізики, здається, познайомив нас із Іваном Харуком-старшим. А вже Іван Іванович запропонував піти до Параски Плитки-Горицвіт (1927-1998), народної поетеси. Правда, попередив, що вона химерна і може не пустити навіть за фіртку.

Дорога до Паращиної хати, то окрема історія. Коли ж ми, нарешті, підійшли до неї, то побачили Параску, яка оперлася на хвіртку і вглядалася у нас. І раптом вона вголос каже: "Ади, дитино, я тебе знаю. Ти в мене вже була". Це вона впізнала Любу Процюкову, яка студенткою, років за 10 перед тим, справді була в Криворівні на практиці й ходила до Параски.

Саме цей спомин і дав нам можливість поговорити з Параскою, вона довго розповідала про себе, показала саморобні книжечки, які називала своїми дітьми, дозволила переписати з них вірші й афоризми, лиш перепитала, чи ми її не обдуристо і надрукуємо.

Я надрукував добірку в першому випуску альманаху "ПРООБРАЗ", сигнальний примірник якого вийшов у Чистий Четвер 1998. Саме цього дня Параска Плитка-Горицвіт пішла у засвіти.

А вірші? Вірші живуть. Зараз "пішла мода" на Параску, чого не було за життя (казала, що старша сестра, яка жила поряд, називала її неробою). Її картини, її витинанки популяризують на художніх виставках; її книжечки видають. Організують виставки світлин, які вона знімкувала на стареньку "Смєну".

Але ота давня зустріч із Параскою, як і з її родичкою Одосією Плиткою-Сорохан, хата якої була поряд із Паращиною ("казала мені, ми собі з Параскою четверті"), - закарбована в моїй пам'яті. Бо ті Жінки насправду були Перлинами Карпат.

*• Московський патріарх служить у київській церкві
Голосом диктатора закликає любити владу
Каже що краще бути вірним і вмерти
Ніж тусуватись на барикадах*

*.....
Московський патріарх заглядає глибоко в душу
Каже в душі завалялася Україна
І це виглядає навдивовижу зворушливо
От тільки з нею до раю не втрапиш сину*

*Слухаю отче і що я маю робити?
Ходи до церкви московського патріархату
А ще потрібно дуже багато молитись
Виключно російською понятно*

Вполне понятно отче вы точно свыше

*Спасибо за ваши слова и ученье
От него будет сносить крыши
Еще у многих будущих поколений.*

(Василь Карп'юк. Ода московському патріархові. 28 липня 2010р.).

Василь Карп'юк – сей брустурівський гуцул, таки мав з'явитися на початку 2000-х в Станиславові й привнести в нього юнацької простоти, моментами аж до спрощености, філологічного невміння аж до досконалости, і видавничої чіпкості аж до професійної затятости.

Ходить він трохи в розвалку, такий собі гірський матрос Папай, дивиться уважно і трошки насмішливо, робить все неспішно, але по-газдівськи акуратно.

Коли років десять тому він разом із Ярославом Голодюком, ще одним моїм студентом (Карп'юк мій студент-заочник) організували видавництво "Discursus" з місцем осідку в селі Брустури, присілок Грунь, – сприймалося це як гуцульська блаж. Нині ж це гонорове видавництво зі своїм стилем, лицем і десятирічною історією.

Василеві вірші виламувалися з традиції силабо-тонічної і верлібрової, нагадуючи такий собі молодіжний напівурбаністичний-напівсільський реп. Його іронія і гротеск зауважовано відсторонені. Ніколи не забуду як на одному з перших своїх виступів у нього кидала книжками станиславська поетка, обурена його віршем про упівців.

Вірші нагадують формою балачки сільського вуйка, який нібито говорить ні про що, а коли закінчить, - хитро примружиться, вип'є бокал пива і піде собі, залишивши розгублених слухачів.

Нині Карп'юк ще й дитячий письменник, і тут він по-своєму несподівано-цікавий, дві книжки про Довбуша, розказані в казковій манері перетворюють Карп'юка у гірського Діда-Всевіда. А йому ледь за 30 і він твердо прокладає свою дорогу життя (без генерального плану).

*• Пускаєм в світ хто пісню, а хто плітку,
хтось місяць розправляє, мов сильце.
І вибираємо: той писанку тендітну,
цей - просто круто зварене яйце.
Не живемо - оправдуємо вибір,
обачливі на кожнім віражі.
І забуваєм про четвертий вимір
реальності. Про глибину душі.*

(Богдан Томенчук. На паперті душі. ІФ. 1993).

Ця поліграфічно невибаглива книжечка вийшла на початку 1994. Восени Дмитро Чередниченко опублікував свою рецензію на книжечку в

"ЛУ". Я пам'ятаю реакцію цього поета, якою він прагнув поділитися на ювілейному вечорі Неоніли Стефурак у філармонії. Знав кому. Пісні обличчя і холодна байдужість на радісне: "Рецензія надрукована в "літературці". Чередниченко сам написав".

Напевне тому ця книжечка у мене і я люблю її перечитувати, коли приїжджаю в село. Жодна інча книжка цього поета мене не зачіпає так, як ця перша. Тут він є внутрішньо справжній, з відчутними недоліками аматорської ходи, але щирий і відкритий.

Імпровізаційне начало, мелодійність, ритмічність, романтична пафосність. Власне, весь набір революційного очікування весни світу. Такий настрій не повторюється, і не завжди його вдається відтворити.

Томенчукові тоді вдалося неможливе.

• "Іван:

*Кат насаджує сад в катувальнім будинку,
щоб в тім саді щасливі телятка скубли конюшинку.*

Кат:

*А під вухом у ката Іван собі гудза шукає:
кат схвилюється – Йвану язик вкоротає.*

Іван:

*А для Йвана – байдуже язик, бо так нині обсіло,
що як збувсь язика - знай, що спас казанок свій і тіло.*

Кат:

*Й без'язикий – не пан, як з його казаночка
казна-що википа по крамольних листочках...*

Іван:

*Нехай молить пан кат, щоб лепськіше кипіло:
буде катові свіжа копійка і райськеє діло..."*

(Іван Малкович. Райськеє діло: З циклу "Вертепчик". 1989).

Іван Малкович все мені нагадує жида з українського вертепу, не знаю чому. Перечитую його вибране 2010 року, яке в мене потрапило під зливу і замокло. У мене було два варіанти: викинути, бо в жахливому стані опинилося, – і зберегти. Я зберіг, не тому, що там є автограф. А тому, що книжник.

Кожен поет залишається віршем-двома, пісняр – піснею, яка стає народною. У Малковича вірша про літеру "ї" ("Напучування") – є тим пропуском в українське вічне, якого він до кінця не усвідомлює. За більше не скажу.

Буколічна настроєвість його віршів – свята для непосвячених.

Коли Малковича вибрали на Шевченківського лавреата, бо так годиться для політики, ніхто не думав про культуру. Хоча Малкович є до певної міри символом української культури останнього тридцятиріччя. Але Шевченківська не додала культурі, додала марнославства самому Іванові – аякже: ним створене дитяче видавництво, з нічого, він пан Біг. Тут згадаю їдного літерата: "Нема нічого сильнішого, що би заохочувало спокусу слави людської, як письменство". А ось Содомора, який номінувався з Іваном, це була відзнака культурі, якої не сталося і через, як твердять, Іванове марнославство.

Пригадую останню розмову з Люсею Малкович, сестрою видавця і видавця, – мій брат дивний, але я його люблю. Я не сторож брату не мому. Мені за літературу образливо...

• *"О, як щемливожить серед пігмеїв,
Що в'ють життя своє з продажних днів.
Якби думками я не біг до неї,
До України, – певно б, здичавів.
А болісно буває до німіння,
До злості спазмної жахливо так,
Переборю й не впаду в отупіння -
Я ж з роду непокірних гайдамак.
Відвагонько, красо моя негнуца,
З тобою важко – ти не любиш плям.
Наказуєш, і радуєш, і мучиш:
"Брехні у душу не впусти, затям!"*
1967 р.

(Дмитро Арсенич. Відбитки часу. 1993).

Дебют зрілий, авторові на час появи першої книжечки 55. Багато, коли зважити, що найперші вірші у книжечці датовані 1961.

Причиною – непроста біографія із складним прізвиськом, його двоюрідний стрий – Микола Арсенич (1910-1947), голова СБ ОУН, з яким народився в один день.

Доля складна у Дмитра Арсенича, після смерті батька проживав у селі Нижній Березів під лісом з мамою і тетою, яка втекла із Сибіру і жила у них. Обох поховав наприкінці 90-х, обидві прожили поза 90 літ.

А ще бунтарство у 50-х, яке ледь не коштувало Дмитрові волі. Потім випадкове знайомство із Володимиром Лучуком і писання віршів. Перша книжка афоризмів "Постріли з лука" 1987 (ще був Леонід Сухо-руков, 1945-2014 зі своєю книжечкою афоризмів "Наодинці з думками"). Ліризм, притчевість, афористичність, патріотична складова характеризують поетичний голос Дмитра Арсенича.

Як нині живе самотник із Нижнього Березова? – не знаю. Світла в хату так і не провів, телефона нема. Та й говорити телефоном складно, – став погано чути. Живе.

• *Нема облич, на фресках тільки діри:*

Яка парсуна в нашої доби?

Непропорційність нищості і віри,

Немиті руки, гіпсові лоби.

Щоднини мрію місиш на оксолі

І душу препаруєш на мольберті,

Аж доки, як у зведені пістолі,

У більма часу зазирнеш відверто.

**(Микола Васильчук. 3 віку минулого: поезія, переклади.
Коломия. 2005).**

Живемо. Гібридна людина в гібридній війні. Гібридна мужність і відвага. Гібридна зрада і підлість. Дивним чином війна здатна змінити обличчя людини. Не здатна змінити обличчя влади. Остання, як натягнула на себе маску приватної користі, значущості і зневаги, так її носить...

А в Коломії живе книжник. Вимираючий тип. Як колись динозаври. Звати його Микола Васильчук. Його оборонні редути – книжки і рукописи, чужі і власні. А ще іронічний погляд із-за прищурених очей за окулярами.

Він пише багато і різного. Нагадує того орача, який кладе скибу за скибою – рівно і якісно. Нічого несподіваного, окрім впевненості в добром урожаї...

• *Серед невизнаних і визнаних*

повинен бути хоч один,

що стане речником і вісником

і перевізником годин.

Він понесе рікою вічною

цілюще слово у віки -

в прийдешні душі ляжуть віщою

луною мудрі сторінки...

(Юрій Андрухович. Небо і площі. К. 1985).

Запросив мене Олег Осташек відвідати дійство "Літературне благодійство", що відбулося вчора в "Підземному Переході Вагабундо". Не дуже хотів йти, бо занадто людського більше, аніж брак естетичного. Але підбив мене "молодий орел філфаку", і я пішов. Те, що чув, викли-

кало сум, за винятком поеми, яку читав організатор дійства і читання Андруховича. І старі вірші, і виконання, а востаннє його слухав років 15 тому, майстерні. А сумно, бо ні т.зв. молодіж, ні Циганський Барон, який добре грає на селі й погано в місті, – може роки вже беруть своє, – не наближалися до рівня читання Патріарха Бу-Ба-Бу, ні стилістично, ні змістово. Може він і пише фігню, вже не беруся судити, але моментами ловлю себе на думці, що написане ним мені подобається. Так ніби прийшов на поминки, а хтось затагнув пісні з мого юнацького репертуару.

• *Запам'ятай себе
у найсвітлішу годину
твоєї Ночі...
Запам'ятай себе
і вже більше ніколи
не будеш самотнім.*

(Андрій Малащук. Рефлексії. К. 1993).

"Рефлексії" (1993), "Чверть на першу" (1997), "Атентат на Герострата" (2005). Дві збірки поезій і одна – прози. Набуток скромний, але не губиться в хвилях часу. Навпаки, вкарбовується. Вірші – терапевтичного характеру, насамперед перша, присвячена світлій пам'яті дружини Галі, яка померла після пологів, залишивши Андрієві Малащuku двох синів. У другій домінує іронічно-медитативний вірш з романтичним намаганням докричатися до людини. Проза переважно сатирично-іронічна. А Малащуківі "Ботокуди" перегукуються з Франковою критикою галицького суспільства, лише на іншому етапі його життя.

Об'єднують книжки Андрія Малащuka дещо нервозна правда життя і намагання автора нагадати читачеві, що література не лише для розваги...

• **І ЧОГО ТИ, СЕРЦЕ МОЄ...**

Ользі присвячую

І чого ти, серце моє, гріху багато в собі маєш? І чому ти, серце моє, не тріснеш?

Вечір. Місяць на небі розгарається, парубоча пісня мостить собі мости до зізд, сира сопілка наймитська жалібно стогне з ясел до вікон панських. Дими спокійно долинами синіють, гуртки чорних овець шукають воріт своїх, за ними діти куряву збивають.

І чого ти, серце моє, квилиш мені в грудях, як покинена пташка? І чому ти, серце моє, не тріснеш?

Вечеряють. Мама дає порядок на столі, ложки тарахкотять, громада споживає мамину страву.

Сирота тисне голову до острого одвірка і нагадує собі щось дуже давнє. Кажуть молитви, розбридаються спати, вікна приймають місяць на себе...

І чого ти, серце моє, тремтиш, як листок на вітрі? І чому ти, серце моє, не тріснеш?

(Василь СТЕФАНІК. 1897).

День пам'яті Василя Стефаника (1871-1936).

Нещодавно сказав мені молодший колега, який пробує сили в написанні поеми про Стефаника, що змушений був повикидати і позмінювати більшу частину написаного. "Не дається в руки Ваш Стефаник", – жалівся.

Стефаник не те, що не дається в руки. У нього інчий реєстр СЛОВА, як в античного реквієму у виконанні ХОРУ. Бо це многоголосся, яке відлунує в його новелях, є незбагненим гулом народної кривди-болю, аби відчувати якого мало мати слух, треба боліти болем свого народу і плакати його слізьми. Самому стати болем-слізьми і водночас пімстою за них. А ще мати мужність вогнем випалювати занесену чужу нещирість із власного серця, аби відкритим і чистим ішло воно до людей...

Так склалося, що цими днями відзначає свій ювілей Мотря СТЕФАНІК, невістка Кирила Васильовича. Їй єдине побажання – НАБУВАТИСЯ. Бо в ній, як у давньому лісовому джерелі, зберігається неповторна і невловима аура стефаниківського роду...

•ПАГАНІНІ

*Напружуєш до крайності свій слух –
і Тиша затуляє наші вуха.
Знервований скрипалю, Вічний Рух
ти слухай, слухай, слухай, слухай.*

*В очищенні – не зрадь! – тонка душа,
а за дверима споконвічне "чули".
І знов піано, форте. І олжа.
О як завчено олух рот округлив!*

*Гармонія і відчай. Скрип крісел,
під зливою згасають звучно свічі.
Твій схлип – не чули – жовтий дим несе.
Струна згоріла пошенки. Рух Вічний.*

(Василь Рябий. Грань. Київ. 1990).

Василеві Рябому – 70. Одному із найяскравіших українських поетів-експериментаторів, сонетяреві і паліндромнику, творцеві сонетних циклів, вінків і корони сонетів "набігло" років на серйозний, зовсім не поетичний ювілей. Василь Рябий – живе втілення бентежного духу Івана

Величковського. Такої напруги поетичного експериментування, яке суєсидить із безстрашним самурайством, годі шукати в українській сучасній поезії поза Василем Рябим.

Василь себе добровільно прирік на муки слова. Шукання сенсів слова через неможливі піруети форми, чого вартують паліндромні сонети ("прокляття і муку форми" за Луїджі Піранделло, чие визначення як нікому іншому пасує до літературного чину Василя Рябого). Оцей невгасимий прометеїзм, горіння й згорання заради естетичного прориву слова і звуку за межі можливого, долання "прокляття і муки форми", – є найдовершенішим і найдраматичнішим поетичним служінням, яке вже неможливе у добу світоглядної чуми, свідками якої ми всі є і яка рубає під корінь високу естетику художньої творчості як прометеївську ідею вічного вогню для людини.

Василь, як мітичний Прометей, згорів у цій боротьбі. Здається, його забули, але, при бажанні, ще можна почути його ослаблений голос, аби сказати Йому живому: "Як добре, що Ти в нас є"...

„Степан Семенович – тоді ще просто Штефан – вів за собою групу комсомольців. Ступали по долині м'якою ходою, пригиналися. І дякували ночі за її темний плац: непомітно дійшли до млина. Там, було відомо, спинилися "перепочити" ті, які так зухвало, серед білого дня, зробили ватру із молочарні млинівського колгоспу. Група Штефана ступала, наче по ножах. Автомати цілили на темінь..."

Дихнуло прілою мукою. Многотонним шумом сміялася вода. Та зненацька осторонь під вербами затріпотіли спалахи.

Посипалося листя. Посипався страх“.

(Микола Яновський. Куля, важка, як камінь).

Світло-трагічний грудень Миколи Яновського (1938-2000). У грудні він народився, у грудні його вбили. Убили цинічно. Дошками з цвяхами від міської лавки троє молодиків били бомжа, який попросив у них пару копійок. Били жорстоко, з насолодою...

Книжковий дебют Миколи Яновського стався далекого 1972. Ужгородське видавництво "Карпати" видало першу книжечку новель "Там, де хмари ночують". Його новелі цікаві своїм психологічним надрином і народно-побутовим гірським сюжетом. Virізняється серед тих новель оця, про кулю, яка важча від каменя. Бо в ній є вловлена трагедія кінця 40-х – національно-визвольна війна в Галичині з більшовизмом. Люди поділилися. Соціяльна манна з неба засілася цвяшком у головах бідноти. Вони стануть газдами. Нова власть допоможе...

Допомогла. Села вилюдніли. Національно-свідомих селян вибили, вивезли, залякали.

Кому виставляти рахунок? Літературі? Яка не змогла сказати правду. А ті письменники, яких це боліло, вигоріли душами. Роман Федорів, Богдан Бойко, Микола Яновський... Якщо перші два ще щось писали, Федорів спромігся на "Єрусалим...", а Бойко проквілив свій реквієм "По голови, по голови...", то Яновський після 1988, свого "золотого ювілею", не написав ні рядка. Тих декілька новель, нібито надрукованих в "Перевах", за які він 1999 отримав Стефаниківську премію, були відголосом ще того Яновського, коли його "гірське серце" уміло відчувати і співпереживати...

• *Читаю Євангеліє землі,
Молитву сонця шепочу про себе,
А наді мною хмари-кораблі
Пливуть в безодню океану неба.*

*Бринять мосяжно стиглі колоски,
Криваве сонце рвуть протуберанці,
І сні мої тривожні літаки,
Мов чорні круки, розкривають вранці.*

*Читаю Євангеліє землі,
Де ружами засіяні сторінки,
Де клени, звірі, птахи й комарі,
І цвіт надії у зіницях жінки*

*Хто і коли сей манускрипт створив,
Хто утвердив в нім істини нетлінні?
Живу у світі випробів і див
І відчуваю ще душі горіння.*

*Лише б не спелитись на золу,
В марноті буднів не згубити душу.
Беру від світу часточку малу,
А віддавати найдорожче мушу!*

(Іван Війтенко. Ген любові. Косів. 2024. 344 с.).

Це вже вісімнадцята поетична книжка Івана Війтенка з Коршева. Починав він віршувати ще на початку 60-х років, однак робота, сім'я, господарка відвернули його від писання на добрих 40 літ. І лише 2005 Іван Дмитрович видав свою першу збірку "Вибирай кольори".

Можна потішитися позитивній енергії і кипучому віршописанню Івана Війтенка. Бо пише він, особливо після смерті дружини Марії, даруючи людям гарний настрій і життєву вітху.

Його нестримність інколи вражає. Іван Дмитрович може дорогою до Івано-Франківська у поїзді (а все життя він пропрацював колійовцем) написати вірша або й два. Так само вранці на фейсбуці, коли заходжу на свою сторінку, вже бачу новий вірш Івана Війтенка.

Нестримний сонячний чоловік. Він любить читати свої вірші. Любить похвалитися ними. Як справжній селянський син Іван Війтенко підтверджує реноме народного поета. І поки народ творить вірші у час війни, жодний ворог йому не страшний. Так і хочеться услід за Роменом Ролланом повторити: "Живий Курилка!"

• ЛЮДИ ЗІ СТАЛІ

Хтось в прямому ефірі любить Україну...

Воїни світла у місті Марії у прямому ефірі повільно вмирають за рідну землю...

Інколи силує себе, щоб приймати розумом це й не кричати...

А що я можу?

Молитися...

Боже, дай сили і хліба воїнам, благаю...

Світло Ти їм при народженні дав...

9.05.22

(Роксолана Стефурак. На межі молитви. Івано-Франківськ. 2025).

Чесне і щире поетичне письмо. Не зіпсоване літературщиною.

Такі книжечки (а тут маємо вірші й вкраплені есеїстичні щоденникові картинки) нині на вагу золота. Бо так багато сміття у нашій літературі, що не справиться з ними й Геракл, аби очистити ці Авгієві стайні словоблудія.

Роксолана Стефурак пише ще зі школи, але лиш тепер оформила частинку написаного вже у час Широкої Війни у формі книжечки. То власне не вірші, то поетична молитва, бо навіть Сивий Бог не витримує звірств кацапів, "золотими титрами / На землі написав: "ЗСУ!"

А що вже казати про людей. Вони різні, але багатьох об'єднує любов до рідної землі і ненависть до ординця.

• "Ми проголосили самостійність України і твердо порішили будувати свою національну державу. Ми поставили українських жовнів боронити українську землю і битися за границі. Ми наладжуємо державний апарат і ухвалюємо закони, які мають нормувати українське життя. Заспівали поети: "Яка краса – відродження країни!" А все-таки серце не перестає чогось щеміти і неспокійно битися за будучність рідного краю, якась тривога гніздиться в наших душах і все наново пхає нас в обійми сумніву, не дає нам певности завтрашнього дня, паралізує наш розмах і примушує нас вічно за чимсь чи за кимсь оглядатися, шу-

кати "помочи". Єсть українська держава, а немає в ній українських горожан, а властиво того Бога, в якого би всі ми однаково вірили і йому служили. Маємо зверхню форму, а нема змісту, який би її виповнив. Се момент, коли хочете, більше ніж серйозний, навіть трагічний. Без нього неможлива екзистенція українського національного організму, як неможлива церква без вітара"

(Микола Євшан. Національне виховання. Гадки і мрії. 1919).

Миколі Євшану (1890-1919) – 135 років. У акті обжалованя адвоката В.Старосольського, де йдеться про події липня 1910, боротьбу студентів за український університет у Львові, в переліку є прізвище Миколи Євшана (Федюшки), сина Йосипа і Марії з Войнилова, уродженого 19 мая 1890 року. І нарешті знайдено виписку з метричної книжки, яка підтверджує саме цю дату народження, а не 1889.

Микола Євшан (Федюшка) залишається взірцевим критиком, публіцистом і громадянином, якого дала Галичина у перші десятиліття ХХ ст., того "соборного українця", про якого мріяв Іван Франко. Його оцінки естетичні залишаються актуальними в характеристиці тих чи інших діячів української літератури к.19-поч.20 ст.; його публіцистика 1918-1919, друкована головню в станиславівських газетах періоду ЗУНРу, залишається важливою для нашої доби; його епістолярій, а він ще не повністю знайдений і досліджений, розкриває психологічний портрет людини і мислителя, який гостро реагувала на події сучасного життя і умів окреслити стратегію боротьби за модерну українську людину.

Микола Євшан залишається постаттю виїмковою на галицькому ґрунті періоду національно-визвольних змагань 1918-1920 рр., а його смерть від тифу у Вінниці, що була диверсією польської армії під командуванням генерала Юзефа Галлера, де поліг цвіт Української Галицької Армії (за різними даними від 10 до 20 тисяч українських жовнірів), вивершила цілісний портрет Людини, яка своє слово узгодила із індивідуальним чином.

Мар'ян Севрасевич, м. Івано-Франківськ